

Brugós Anikó

MAGYAR NÉPKÖLTÉSI GYŰJTEMÉNYEK, MINT INSPIRÁCIÓS FORRÁSOK BARTÓK BÉLA EGYNEMŰ KARAIHOZ

„A magyar gyermek még nem tudja, hogy életére kiható ajándékot kapott 1936 karácsonyán De tudják mindazok, akik a magyar gyermeket olyan világba akarnák vezetni, ahol tisztább a levegő, kékebb az ég, melegebb a nap. Akiknek régi óhajításuk teljesül azzal, hogy Bartók is közéjük áll.”. Ekkeppen kezdte Kodály Zoltán Bartók Béla gyermekrainak propagálását. „1925-től kezdve többször biztattam kórusok írására. Soká nem írt, azután (mintegy 10 év múltán) egyszerre egész csokorral állt elő... Akkor kezdte forgatni Palestrina műveit, s ez a művészet mélyen megragadta”¹

Bartók Béla 1935-ben kezdte gyermekkórusainak komponálását. 27 darabot komponált, melyekből először ötöt, majd később újabb kettőt kiszene-kari kísérettel is ellátott (1937-1941). *Bolyongás, Cipósütés, Huszárnóta, Ne menj el!, Resteknek nótája, Ne hagyj itt!, és Legénycsúfoló*. Ősbemutató 1937. május 7, Budapest, a Váci utcai polgári leányiskola énekkara (karigazgató: Bart Ferencné) és a cisztercita gimnázium ének- és zenekara által, vezényelt: Rajeczky Benjamin (1-5. tételek).

Az Egyneműkarok megjelenésétől egész generációk nőttek fel a műveken. A Birtalan József vezette marosvásárhelyi Vártemplom Cantemus leánykarának tagjaként többször énekeltem őket koncertjeinken. Kedvenceimként szólaltak meg, de akkor nem igazán értettem egy-egy tétel mélységes mély mondanivalóját, érzelmi telítettségét. Jó pár év távlatából már csodálattal tekintek vissza rájuk, amikor újra és újra előveszem a kötetet.

Kimeríthetetlenül gazdag, ugyanakkor elmondhatatlanul összetett. Gyász, csalódás, bánat, öröm, boldogság, szorongás, szerelem, mind megtalálható a szövegsorok között. A *Tavaszi frissessége*, a *Levél az otthoniakhoz* üzenete, a leírhatatlan fájdalom a *Ne hagyj itt!, Ne menj el!, Senkim a világon...* és az *Isten veled* című tételekben. A *Van egy gyűrűm karika* játékossága, a *Lánycsúfoló* humora, a *Mihálynap*i köszöntő ünnepélyessége, a *Kánon* szépsége, a *Bolyongás* erdőzeneje, mind egy-egy gyöngyszeme a kórusirodalomnak. 2014 májusában találkoztam a Magyar Zenében egy tanulmánnyal, ahol a szövegforrásokat kutatta V. Szűcs Imola, „*Ének őrzi az időt – Újra a Bartók-egyenműkarok szövegforrásainak nyomában*” címmel, de összegzésében azt

¹ Kodály Zoltán: *Visszatekintés II*, Zeneműkiadó Vállalat, Budapest, 1964, 445. o.

írja, hogy még mindig nem lehet tudni biztosan egy tétel szövegének eredetét. Talán Bartók költeménye? Ezen a gondolon indultam el...

Somfai László egy 1969-ben kelt tanulmányában „Bartók Egynemű kórusainak szövegforrásáról” 21 darabnak mutatta ki részben vagy teljesen a szövegforrását. Legnagyobb része a Kisfaludy Társaság által kiadott *Magyar Népköltési Gyűjteményekből*² van. A többit az 1877-ben Aradon kiadott Kálmány Lajos *Koszorúk az Alföld vadvirágaiból* vagy a Kiss Áron *Magyar gyermekjáték-gyűjteményben* (1891) találta meg, s ahogy Somfai fogalmazott, „a további feladat a folkloristákra vár”³.

Szabó Miklós a *Bartók Béla kórusművei* című 1985-ben megjelent könyvében megemlíti még két olyan szöveget, mely nem szerepel a Somfai tanulmányban, miszerint a *Leánykérő* „szövegéhez több mint egy tucat variáns található *A Magyar Népzene Tára I. kötetében*”⁴ és a *Párnás táncdal* „textusát valószínűleg a Kriza *Vadrózsák* című kiadványából vette”⁵.

V. Szűcs Imola tanulmányában a maradék hat szöveg közül öt szövegforrást pontosan tár fel (*Van egy gyűrűm, Lánycsúfó, Leánykérő, Csujogató, Párnás táncdal*), de a *Ne menj el!* tétel szövegforrását nem találja.

Jelen tanulmányomban összegzem és kibővítem az eddigi kutatásokat.

I. füzet:

I. Tavasz: az eredeti hat versszakból Bartók a 2-3.-at kihagyta, néhány sort meg jelentősen megváltoztatott. Ma már az érthetetlen, tájnyelvi alakot, mint a „*Szép madár a föscke, szépen fösög / Mikor a reggeli harmat csöpög*” az irodalmi nyelvezetre fordítja, a szöveg hangulatából kiütköző szavakat, mint „*A szántó marháit meg is tartja / fegyvert és katonát*” kicseréli. Eredeti szövege az Erdélyi János szerkesztette Magyar Népköltészeti Gyűjtemények: *Népdalok és mondókák*, 1846-ban megjelent I. kötetében jelent meg, Kisfaludy Társaság, Budapest.

MNGy I. kötet

*Szép madár a föscke, szépen fösög,
Mikor a reggeli harmat csöpög.
A kised pacsirta, az eget hasítja
Szárnyaival.
Ékesen hangicsál, nap sugárin sétál
Láhaival.*

*Szépen a snefek is fityörésznek,
Csirkefogó kányák egerésznek.
A veréb csiripül, a gólya kirepül
Szárnyaival.
Örvendeznek ezek, vígan énekelnek
Örömlükben.*

² továbbiakban MNGY

³ Somfai László: *Bartók egynemű kórusainak szövegforrásairól*, Magyar Zenetörténeti tanulmányok Szabolcsi Bence 70. születésnapjára. Szerk. Bónis Ferenc, Budapest, Zeneműkiadó, 1969, 359. o.

⁴ Szabó Miklós: *Bartók Béla kórusművei*. Zeneműkiadó Budapest, 1985, 22. o.

⁵ Szabó Miklós u.o.

Csörög a szarka is az erdőben,
És a fülemüle a mezőben.
A kacsák fürödnek, a csókák sietnek
A friss kútra.
Fényes nap a szépít, feltolja a képit
A nagy útra.

Érez minden állat vidámulást,
Az apró madárkák megújulást.
Gyöngyharmatos reggel madárkák sereggel
Csoportoznak.
A virágok nyílnak, füvek illatoznak
A réteken.

Bartók Béla

Szép madár a fecske, szépen is szól
Reggel, mikor harmat hull az ágról;
A kised pacsirta az eget hasítja
Szárnyaival,
Ékesen hangicsál, napsugarin sétál
Lábaival.

Érez minden állat vidámulást,
Az apró madárkák megújulást;
Gyöngyharmatos reggel madárkák sereggel
Csoportoznak,
A virágok nyílnak, füvek illatoznak
A réteken.

A szántó is felkél szerencsésen,
Fúj a tavaszi szél igen frissen.
Befogja ökreit, mivel földéit
Szerencsésen.
Munkáját folytatja, barázdát forgatja
Szép rendesen.

Isten ő felsége meg is áldja,
A szántó marháit meg is tartja.
Fegyvert és katonát, ekét és boronát
Ő forgatja.
Földön a gabonát, mennyben a koronát
Osztogatja.

A tavaszi szél is fújdogál már,
A gazda is felkel, ekéhez áll;
Befogja ökreit, mivel földéit
Szerencsésen,
Munkáját folytatja, barázdát forgatja
Szép rendesen.

Isten ő felsége meg is áldja,
Szántóvető embert meg is tartja;
Sok minden szerszámát, ekéjét, sarlóját
Ő forgatja,
Földön az életet, mennyben üdvösséget
Osztogatja.

2. Szintén itt található a *Ne hagyj itt!* eredeti szövege is, a 66. számú szerelmi dal. A kórusműben Bartók egy elég közismert, elterjedt szöveget vá-

Rubato $\text{♩} = 84$

Azt hal - lal - lam, ba - bóm, hogy el a - karsz hagy - ni,
Ve - tem egy vá - ros - ba nem is a - karsz lak - ni,
A - mer - re jársz, ba - bóm, a tű szó - rad - jon ki,
E - gész é - le - ted - de ne sze - res - sen sen - ki.

laszt, melyben teljesen változatlanul hagyta a használt szakaszokat. Megfigyelhető, hogy a Kallós Zoltán által 1967-ben Széken gyűjtött ballada (Kallós Zoltán 1971: 554/230. sz.) harmadik szakasza is ugyanaz, míg a kezdő sorban a *Ne hagyj itt!* szövegváltozata ismerhető fel.

Széki ballada, Kallós Zoltán, 1967

*Azt hallottam, babám, hogy el akarsz hagyni,
Velem egy városban nem is akarsz lakni,
Amerre jársz, babám, a fű száradjon ki,
Egész életedbe ne szeressen senki.*

*Csak azt mondd meg, rózsám, melyik úton mész el,
Felszántatom én azt aranyos ekével,
Be is vetem én azt szemem szedett gyönggye,
Be is boronálom sűrű könnyeimmel.*

*Bár csak az a hajnal sohase hasadna,
A mi szerelmünknek vége se szakadna.
Éjjél után pirkad, hasad a hajnal már,
Ölelj meg, galambom, mert árván maradtál.*

*Szabad a madárnak ágról ágra szállni,
Csak nekem nem szabad a rózsámhoz járni,
Mert el vagyok zárva, eltiltottak tőle,
Kért fáj a szívem, majd meghasad érte.*

Erdélyi János

*Szomorú az idő,
Meg akar változni.
Talán a rózsámtól
Kelletik elválni?*

*Be is vetem én azt
Szemen szedett gyönggyel;
Be is boronálom
Sűrű könnyeimmel.*

*Csak azt mondd meg, rózsám,
Mellyik úton mégy el,
Felszántatom én azt
Aranyos ekével.*

Bartók Béla

*Csak azt mondd meg, rózsám,
Mellyik úton mégy el,
Felszántatom én azt
Aranyos ekével,*

*Be is vetem én azt
Szemen szedett gyönggyel,
Be is boronálom
Sűrű könnyeimmel.*

3. A *Jószágigéző*ben az első másfél versszakot érintetlenül hagyta, de a 7. sort már megváltoztatta, s a továbbiakban is visszatérő, *csingilingi lánga* szavakat csak a végén hagyja meg, ott viszont nyomatékosabban ismétlődik.

A csíki vármegyében gyűjtött népdalt az Arany László és Gyulai Pál szerkesztette Magyar Népköltési Gyűjtemények: Elegyes gyűjtések Magyarország és Erdély különböző részeiről című kötetben (Atheneum, Pest, 1872) találta Bartók. Tavaszi kihajtáskor énekeltek; valószínűleg szertartáshoz kapcsolódik, mert a csengetéstől, a küszöb lánccal való elkötéséről esik szó. (A zajjal a gonoszt üzték el, az elkötés pedig a hasznót volt hivatva a házon belül megtartani.)

MNGy I. kötet

Gyűjtik a csordákat

- Csingi-lingi-lánga

Hajtják a marhákat,

- Csingi-lingi-lánga

Tinó-binó jószágocskák

- Csingi-lingi-lánga

Rínak az utcába.

Láncot a küszöbre

- Csingi-lingi-lánga

Hogy térjen meg őszre

- Csingi-lingi-lánga

Az utolsó borjífarak

S a farkasok és tolvajok

- Csingi-lingi-lánga

Ne férjenek hezsa!

Nőjön fű elöttük,

- Csingi-lingi-lánga

Dög ne járjon köztük!

- Csingi-lingi-lánga

Hízzanak meg mind egy lábíg.

Hadd igérjen sok százig

- Csingi-lingi-lánga

Értik a vásárba!

Bartók Béla

Gyűjtik a csordákat, csingilingi lánga,

Hajtják a marhákat, csingilingi láng;

Tinó-binó jószágocskák, a nyakukon harangocskák,

Csingilingi lánga, rínak az uccába.

Nőjön fű elöttük,

Baj ne járjon köztük,

Hízzanak meg mind egy lábíg,

Had' igérjenek sok százig

Értük a vásárba.

Láncot a küszöbre, csingilingi lánga,

Hogy megtérjen az őszre csingilingi láng;

Rókák, medvék, farkasok, útonállók, tolvajok,

Csingilingi lánga, ne férjen hozzája.

II. füzet

1. *Levél az otthoniakhoz.* Somfai László szerint ez két népdalnak a kombinációja. Bartók a szövegsorokat kihagyva, összevonva, szórendcserét használva egy teljesen új, összefüggő, értelmes, tartalmas szöveget hoz létre, mely a szülői ház, a szülőföld utáni sóvárgásnak gyönyörű példája. (Vajon már ez idő tájt is felmerült benne az emigrálás gondolata?) A felhasznált szövegek a Magyar Népköltési Gyűjtemények: Dunántúli gyűjtés, VIII. kötet⁶ szerk. Dr. Sebestyén Gyula, 1906, jelentek meg.

⁶ Kisfaludy Társaság, Budapest

MNGy VIII.

Áldást, békességet kívánok házannak,
Legelsőbb is pedig apámnak, anyámnak.
Azután pediglen atyafiainak,
Hogy engemet emlékezetben tartsanak.
Hullajt sűrű könnyet érettök két szemem.
Nincs is és nem is- lesz többé vig életem.
Kívánom az isten áldja meg kendteket.
Szerencsétlenségtől ójja mindenöket,
Soha búbanatba ne ejtse szívüket,
Szerencsétlenség se érje nemzetemet.
Megbocsáss, galambom, kedves hités társam.
Ha velemleltedben valamit vétettem,
Hozzám jó voltodat ha meg nem szolgáltam.
Szomorúan kezdem tóled búcsúzásom,
Mert elválásunkat még most is sajnálom.
Légy jó egészségben, az isten segítjen,

Bús könnyeim folynak halovány orcámira.
Nincs ki vigasztaljon idegen országba,
Írom leveletem könnyes szemekkel,
Rakom betűimet gyarló kezeimmel,
Le is pecsételem piros pecsétemmel.

Bartók Béla

Áldást, békességet kívánok házannak,
Kívánok házannak, apámnak, anyámnak,
Emlékezetben hogy engemet tartsanak!

Mikor elhagytam a szülei házat,
Híres kis falumat, szép magyar hazámat,
Akkor szállt szívemre igen nagy búbanat.

Egész életedben gondviselőd légyen.
Ha most utoljára néznél levelemben,
Az én búcsúzásom meg adnám elődbe:
Az isten áldjon meg, légy jó egészségben.
Kedves nemzetimmel éljél békességben,
Friss jó egészséget az ur isten adjon,
Minden rokonimmal soha el ne hagyjon.
Köszöntöm ezerszer az édes apámat
És övele együtt az édes anyámat.
Elvárom éltöknek tudtomra adását.
Hadd tudhassam én is szívök kívánságát.
Mert ha olvashatnám kezöknek írását.
Akkor még megérném szívem vigasztágát
Mert zokogó szájjal, könnyes szemekkel,
Végzem most levelem szomorú szívemmel...
(Küttse, Somogy-vm.)

Jól tudják szüleim, hogy ily távol estem ;
De nem tudják, mennyit kell nekem szervednem;
Mert mikor elhagytam a szülei házat,
Híres kis falumat, jó magyar hazámat.
Mikor utoljára láttam a rózsámat.

Kívánom, az Isten áldja meg kendteket,
Szerencsétlenségtől ójja mindenünket,
Szívetekeket soha, bánatba ne ejtse,
Nemzetemet soha semmi baj ne érje!

2. A *Játék* szövege egyértelműen Kiss Áron *Magyar gyermekjáték-gyűjtemény*⁷-éből származik. Több szövegvariáció is megtalálható a gyűjteményben.

Kiss Áron: Magyar gyermekjáték- gyűjtemény

Ég a gyertya, ég,
El se aludjék.
Míg a szikra lángot nem vet,
Mind le guggoljék.

Bartók Béla

Ég a gyertya, ég,
El ne aludjék!
Aki lángot látni akar,
Ide ugorjék.

⁷ Kiss Áron: *Magyar gyermekjáték-gyűjtemény*, Budapest, 1891. 430. o.

3. A *Leánynéző* című lendületes gagliarda ritmusú tételben egyetlen szót változtatott meg Bartók, az Erdélyi János által szerkesztett Magyar Népköltési Gyűjtemények *Népdalok és mondókák* I. kötetben egyes számú szerelmi dalához képest.

MNGY I. kötet

*Arany-ezüstért, cifra ruháért,
Leányt el ne végy koszorújáért
Inkább szeressed jámborságáért
Előtted való szép járásáért.*

*Ne nézz a leány táncos lábára,
Ne hajolj az ő mézes szavára,
Figyelemmel légy indulatára,
Tanulj szert tenni szíve titkára.*

Bartók Béla

*Arany-ezüstért, cifra ruháért,
Leányt el ne végy koszorújáért,
Inkább szeressed jámborságáért,
Előtted való szép járásáért.*

*Ne nézz a lányka táncos lábára,
Ne hajolj az ő mézes szavára,
Figyelemmel légy indulatára,
Tanulj szert tenni szíve titkára.*

4. A *Héjja, héjja, karahéjja!* című tétel szövege a Kiss Áron gyűjteményében fellelhető szövegvariációk ismeretéből születhetett.

Kiss Áron: Magyar gyermekjáték-gyűjtemény

*Ülű, kara (karvaly), héja!
Három pipém héjja.
Tedd a lábad vastángyérba,
Vidd a bíró királynéra. Ülülű!*

(Erdővidék, Magyar. Nyelvőr XIII. k. 576. 1.)

Bartók Béla

*Karahéjja, héjja!
Kilenc pipénk híjja!
Őtnek tarka szárnya,
Négynek likas lába.*

*Karahéjja, héjja!
Kilenc pipénk híjja!
Ha nem adod vissza,
Ne jöjj erre, héjja!*

*Karahéjja, héjja!
Kilenc pipénk híjja!
Add vissza pipénket,
Mert megvernek minket.*

III. füzet

1. *Ne menj el!* Ennek a versnek mindeddig nem találták meg az eredetét. V. Szűcs Imola azt a következtetést vonta le, hogy mivel ismeri a korabeli népköltési gyűjteményeket és folklórkiadványokat, szerinte ez a fajta vers

távol állhat a magyar népköltészettől. „A magyar népi szövegekben a távoztót legtöbbször költői átkok kíséretében szokás útjára bocsájtani.” „Tekintettel arra, hogy Bartók Béla idegen nyelvterületen is jelentős gyűjtőmunkát végzett, a vers könnyen alapulhat idegen nyelvű gyűjtéseiben, de gondolhatunk saját költeményre is.”⁸ – írja tanulmányában.

Azonban ha megnézzük az Erdélyi János által szerkesztett *Népdalok és mondókák*⁹ című kötetben az *Arany-ezüstért cifra ruháért* után, másodiknak közölt szerelmi dalt és ugyanannak a kötetnek 77. számú versét, akkor feltételezhetjük, hogy Bartók innen ismerhette és magáévá formálhatta ezt a gyönyörű szöveget.

MNGY I. kötet 2 szám

*Szomorú már nekem járásom, kelésem,
Talán e világban nem leszen örömem,
Mert az én édesem eltávozik tőlem,
Kiért elbágyadott szomorodott szívem.*

Bartók Béla

*Ne menj el, el ne menj,
Ne hagyjál itt engem,
Mert ha itt hagysz engem,
Bánatos lesz lelkem.*

*Bánatos lélekkel,
Szomorodott szívvel,
Egyedül hogy legyek,
Nálad nélkül éljek?*

MNGY I. kötet 77 szám

*Csillagos az ég, csillagos.
Bú szállt a szívemre, bánatos.
Akárhová hajtsani fejemet,
Sehol sem találom helyemet.*

*Világon míg élek,
Soha nem felejtlek,
Visszajössz, vissza még,
S velem maradsz mindég.*

2. *Van egy gyűrűm, karika* szövegét a Kálmány Lajos: *Szeged népe*¹⁰ című könyv I. kötetéből vehette Bartók. Feltehetőleg a könnyebb énekelhetőség kedvéért itt is pár tájnyelvi szót megváltoztatott. A legszembeütőbb az, ahogyan elhagyta az „*iccza te!*” felkiáltást és a tájszólást irodalmi magyarra fordítja. A „*szoknya*” és „*sipka*” szavak helyett „*bundá*”-t és „*kendő*”-t, a „*rúzsám*” helyett „*babám*”-at használ.

⁸ V. Szűcs Imola *Ének őrzi az időt – Újra a Bartók-egymeműkarok szövegforrásainak nyomában*, Magyar Zene LII. évf., 2. szám, 2014. május. 212. o.

⁹ MNGY *Népdalok és mondókák*, I. kötet szerk. Erdélyi János, Kisfaludy Társaság, Budapest, 1846

¹⁰ Réthy Lipót és fia, Arad, 1881

Kálmány Lajos: Szeged népe

*Van egy gyűrűm karika,
Tennap vette Janika:
Ha még egyet ijét vösz,
Iccza te!
Két karikagyűrűm lösz.*

*Van szoknyám pepita,
Tennap vötte kis Pista:
Ha még egyet ijét vösz,
Iccza te!
Két pepita szoknyám lösz.*

Bartók Béla

*Van egy gyűrűm, karika,
Tegnap vette Janika,
Ha még egyet ilyen vesz,
Két karika gyűrűm lesz.*

*Van egy kendőm, pepita,
Tegnap vette kis Pista,
Ha még egyet ilyen vesz,
Két pepita kendőm lesz.*

*Van egy sipkám asztrakány,
Tennap vötte a rúzsám:
Ha még egyet ijét olyat vösz,
Iccza te!
Két asztragány sipkám lösz.*

*Van egy bundám, asztrakán,
Tegnap vette a babám,
Ha még egyet ilyen vesz,
Két asztrakán bundám lesz.*

3. *Senkim a világon* című tételben, Bartók változatlanul vette át szöveget az Erdélyi János *Válogatott magyar népdalok*¹¹ kötetéből, csupán az *Árva vagyok árva* kezdetű 59. számú népdal szövegéből elhagyta az első két szakaszt.

Erdélyi János

*Árva vagyok árva,
Mint mezőben a tarló,
Kinek ékességét
Elvette a sarló.*

*Nekem is elvette
Egy semmirevaló
Ássa ki a szemét
Két fekete holló.*

*Hegyek közt lakásom,
Senkim a világon,
Csendes folyóvíznek
Csak zúgását hallom.*

*A nyári folyóvíz
Télre megaluszik,
De az én bús szívem
Soha meg nem nyugszik.*

¹¹ Erdélyi János: *Válogatott magyar népdalok*, Heckenast Gusztáv, Pest, 1857

Bartók Béla

*Hegyek közt lakásom,
Senkim a világon,
Csendes folyóvíznek
Csak zúgását hallom.*

*A nyári folyóvíz
Télre megaluszik,
De az én hús szívem
Soha meg nem nyugszik.*

4. Az állatok játékos, vidám és nem utolsó sorban humoros munkálkodásának az eredeti szövegére Somfai szerint Kálmány Lajos: *Koszorúk az Alföld vadvirágaiból* (I. kötet) című kiadványában talált rá. *Cipósütés* lett a tétel címe.

Kálmány Lajos: Koszorúk az Alföld vadvirágaiból

*Kertem alatt, kertem alatt,
Három varnyú kaszál,
Három varnyú kaszál.*

*É`gyik szítál, másik rostál,
Másik rosta,
A harmadik követ vág.*

*Serke gyű`tyi, serke gyű`tyi,
Tetyű kívit kötyi,
Tetyű kívit kötyi.*

*Fehér ló vizet hoz,
Fehér ló vizet hoz,
Medve várja, medve várja,
Kisült-é a cipó? kisült-é a cipó?*

*Bolha izog, ugrál,
Bolha izog, ugrál,
Szeké`re kívit hany.*

*Medve észik, medve észik,
Hangya morzsát szégyi,
Hangya morzsát szégyi.*

*Mén a szekér a malomba,
Mén a szekér a malomba,
Három tarka macska,
Három tarka macska.*

Bartók Béla

*Kertem alatt, kertem alatt arat három varnyú;
Tücsök gyűjti, tücsök gyűjti szúnyog köti kévét,
Bolha izog, bolha ugrál, bolha izog, ugrál,
Szekérre kévét hany.
Mén a szekér a malomba,
Három macska hajtja, három tarka macska;
Ez itt szítál, az meg rostál,
A harmadik vágja, malomkövet vágja.
Szürke szamár vizet hoz egy akós hordóban,
Szürke szamár vizet hoz két akós hordóban,
Kilenc akós hordóból tekenőbe tölti.
Lúd dagasztja, lúd dagasztja, kemencébe rakja,
Medve várja, medve várja, kisült-e a cipó?
Tyúk a cipót csipegeti, tyúk a cipót eszi,
Hangya morzsát szedi.*

IV. füzet

1. A *Huszárnóta* szövege Szabó Miklós¹² szerint a Kiss Áron gyűjteményéből való. Kutatásom során azonban abban a kötetben nem találtam még hasonló változatot sem, viszont az Erdélyi János szerkesztette *Magyar Népdalok és Mondókák*¹³ III. kötetének a 96. sorszámú szerelmi dala *Ez a falu be nagyon kerítve* sorral kezdődik.

MNGY III. kötet

*Ez a falu de be nagyon kerítve,
Kincsem, rózsám, hogy mégysz ki belőle?
Be vagy te a szívembe kerítve,
De ki soha nem is mégysz ám belőle.*

*Tulsó soron most nyilik ki a rózsza,
Még ide is illatozik a szaga,
Leszakasztom azt a szélső levelét,
Nem felejttem úgy el galambom nevét.
(Szend)*

Bartók Béla

*Ez a falu be nagyon kerítve,
De ha lehet, kimegyek belőle!
Kinek tetszik, csak maradjon benne,
Sej, haj, nem törődöm vélle!*

*Huszárosan ülök a nyeregbe,
Ezer pengő vagyon a zsebembe,
Édes lovam, ne félj, itt nem hagylak,
Sej, haj, széna lesz meg abrak.*

2. A *Resteknek nótája* szövegváltozatának első két szakasza országszerte ismert bordal, mulatónóta volt. Bartók akár Kodály által is ismerhette, aki 1912-ben gyűjtötte ezt a változatot a Gömör megyei Alsóbalogon. Hogy a harmadik szakasz honnan való, arra sajnos nem tudtam rájönni. Lehetséges, hogy ez a szöveg is Bartók költeménye.

Kodály gyűjtés

*Vasárnap bort inni,
Hétfőn nem dolgozni,
Hej, kedden lefeküdni,
Szeredán felkelni,*

*Csütörtök irni,
Pénteken számolni,
Hej, szombaton kérdezni:
Mit fogunk dolgozni?
(Alsóbalog, Gömör)*

Bartók Béla

*Vasárnap bort inni,
Hétfőn nem dolgozni,
Kedden lefeküdni,
Szeredán felkelni,*

*Csütörtök táncolni,
Pénteken számolni,
Szombaton kérdezni:
Mit fogunk dolgozni?*

*Jó nóta, szép nóta,
Restnek a nótája:
Más csak hadd dolgozzon,
Ő meg csak mulasson!*

3. A *Bolyongás* tétel gyönyörű szövegére egy Porcsalmai Palkóról szóló balladában talált rá a Magyar Népköltési Gyűjtemények I. kötetének 10. könyvében, a 385. számú szövegben.

¹² Szabó Miklós ism. m. 22. o.

¹³ Erdélyi János szerk. MNGY: Népdalok és mondókák, III. kötet, Kisfaludy Társaság, Budapest, 1848

MGY I. kötet

*Virágokbul lesz a koszorú,
Porcsalmi Palkó szomorú.
Porcsalmi Palkó, mit csinálsz?
Vad erdőben ugyan miért jársz?*

*Vad erdőben járok éjszaka,
Ide kerget szívem fájdalom.
Vad erdőben járok egyedül,
Rajtam az isten sem könyörül.*

*Házam volt, elégett, azt bánom;
Szőlőm volt, elpusztult, sajnálom;
Lovam volt, ellopták, az is tör;
Rózsám volt, elvitték, ez megöl.*

Bartók Béla

*Vad erdőben járok, járok éjszaka,
Ide kerget engem szívem fájdalom,
Vad erdőben járok egyedül,
Rajtam az Isten sem könyörül.*

*Házam volt, elégett, ezt bánom,
Szöllőm volt, elpusztult, sajnálom,
Lovam volt, ellopták, az is tör,
Rózsám volt, elvitték, ez megöl!*

*Hej te tatár, átok lelkeken!
Forgó szél tekerjen nyergeden,
Száradjon el géged torkodban,
Ördög tánczoltasson pokolban.*

*Talán most csókolod rózsámat,
Hogy kigyó marná meg a szádat.
Boszorkány tépné el szivedet,
Sárkány csikorgatná lelkeket.*

*Hej mióta rózsám elveszett,
Kinban töltöm csak az életet;
Vad erdőben járok egyedül,
Rajtam az isten sem könyörül.*

*Amióta az én rózsám elveszett,
Szomorúan töltöm én az életet,
Vad erdőben járok egyedül,
Rajtam az Isten sem könyörül.*

4. A derűs, boldog, vidám *Lánycsúfoló*-ban használt szöveg, az arcát festő szeplős lány témája, több korabeli népköltési gyűjteményben is megjelent. Bartók találkozhatott a szöveggel a Limbay Elemér által gyűjtött és szerkesztett *Magyar daltár: a magyar nép dalainak egyetemes gyűjteménye dallam szerinti rendben*¹⁴, ahol a lányt Göndör Márinak hívják, vagy a Kálmány Lajos *Szeged népe*¹⁵ című kötetekben. De megtalálható e téma a Borsod megyei Domaházán 1939-ben Dincsér Oszkár által gyűjtött népdalban is, *Ez a kislány bele-belenéz a tükörbe* kezdettel¹⁶. Bartók itt is kiigazította a tájszólást és még két szakasszal és két sorral bővítette a szöveget, erősítve a smink nélküli szegény lány kigúnyolását.

¹⁴ *Magyar daltár: a magyar nép dalainak egyetemes gyűjteménye dallam szerinti rendben I-VI.* Győr, Hennicke Rezső könyvkiadó, 1880-1888

¹⁵ Kálmány Lajos: *Szeged népe*, III. Arad, Bába Sándor könyvsajtóján, 1891, 74. o.

¹⁶ <http://db.zti.hu/24ora/dalok.asp> népzenei adatbázis, GR066BD számon, 2015. május 12.

Kálmány Lajos: Szeged népe

Bálint Örzse belenézi a tükörbe:
 Édes anyám jól vagyok-e kifestve?
 Jól vagy lányom, nem lácczik a szeplő,
 A tánchelyőn te löszöl a legelső.

Bálint Örzse aranyos tüköre,
 Kidurrogott annak a közepe,
 Jaj mos szögény mibű festi ki magát,
 Aszt a szörnven halovány orcáját.
 (Szöreg)

Bartók Béla

Bálint Örzse belenézi a tükörbe:
 – Édes anyám, jól vagyok-e kifestve?
 – Jól vagy, lányom, meg nem látszik a szeplő.
 A tánchelyen te leszel a legelső.

Bálint Örzse hejehuja kis tükre,
 Tönkre ment ám annak a legközepe;
 Most ő magát hogy festi ki,
 Hogy festi ki azt a két szép orcáját?

Bálint Örzse szép aranyos kis tükre,
 Elpattant ám annak a legközepe.
 Jaj, most szegény hogyan fesse ki magát,
 Hogy fesse ki azt a halvány orcáját.

Meg is látszik, meglátszik majd a szeplő,
 A tánchelyen ő lesz majd az utolsó.

V. füzet

1. A *Legénycsúfoló* szövegének eredeti helye a Magyar Népköltési Gyűjtemények II. kötetében¹⁷, a szerelmi dalok 9. sorszáma alatt található. Bartók az eredeti négy versszakból csak hármát használ fel, oly módon, hogy a második és harmadik szakaszt egyévé tömöríti.

MNGY II. kötet

A szép asszony drága,
 Száz forint az ára,
 Ijjuh s ejjuh!
 Száz forint az ára.

A' se' búza ocsú,
 Hanem csak zab ocsú,
 Ijjuh s ejjuh!
 Hanem csak zab ocsú.

De a legény olcsó,
 Három marék ocsú,
 Ijjuh s ejjuh!
 Három marék ocsú.

Kár a szép asszonynak
 Búba' megvénülni,
 Ijjuh s ejjuh!
 Búba' megvénülni.

Bartók Béla

Hej, a leány drága,
 Száz forint az ára,
 Ej haj, ej haj,
 Száz forint az ára.

De a legény olcsó,
 Három marék ocsú,
 Az se búza-ocsú,
 Hanem csak zab-ocsú.

¹⁷ MNGy II. kötet, *Csongrádmegyei gyűjtés*, szerk. Török Károly Pest, 1872

2. A *Mihálynap*i köszöntő című lendületes, himnusz jellegű tétel szövegében sincs nagy különbség a Magyar Népköltési Gyűjtemények II. kötetében megjelent régies köszöntőhöz képest. Három kis szócserét használ, a sorisméltést hagyja el, és csak a III. szakaszban vehető észre egy kis tartalmi változat, miszerint a „*paradicsom*” helyett a „*a magos mennyeket*” használja.

MNGY II. kötet

*Serkenj fel, lantos, pendítsd citerádat,
Indítsd ékesen vígságos nótádat,
Mert, ímé, felderült,
Búbánat elmerült,
Szent Mihály-napra,
Szent Mihály-napra!*

*Áldd meg, Úristen, e háznak gazdját;
Segítsd mindenben ő igaz szándékát.
A paradicsomban,
Dicső mennyországban
Örökké, amen;
Örökké, amen!*

*Ímé ezekkel mi is jelen vagyunk,
Tisztesség-tenni már meg is állottunk,
Nem keserűséggel,
Hanem víg örömmel.
Azért így szólunk;
Azért így szólunk:*

Hódmezővásárhely (Csongrád)

Bartók Béla

*Serkenj fel lantos,
Pendítsd citerádat,
Indítsd ékesen
Vígóságos nótádat,
Mert ímé felderült,
Búbánat elkerült
Szent Mihály napra.*

*Ímé ezekkel
Mi is jelen vagyunk,
Tisztesség-tenni
Már előállottunk,
Nem keserűséggel,
Hanem víg örömmel
Azért így szólunk:*

*Áldd meg, Úristen,
E háznak gazdját,
Segítsd mindenben
Ő igaz szándékát,
A magos mennyben,
Mennyek országában
Örökké, ámen!*

3. A *Leánykérő* szövege szintén két gyermekjáték szövegkombinálása. Az első játék eredetije szinte teljes egészében a Vikár Béla *Somogy megye népköltése*¹⁸ című gyűjteményben található, míg a második felét egy kis átvezetéssel („– *Mi tőrés, tagadás, / Csak ki kell vallanom.*”) a Kiss Áron *Gyermekjáték-gyűjteményéből* vette Bartók.

¹⁸ MNGy VI. kötet, Atheneum Budapest, 1905

MNGy VI. kötet

Mit kerülöd-fordulod

Az én házom táját?

– Azt kerülöm-fordulom

A te házad táját:

Van neköd, van neköd

Szép eladó lányod!

– Nincs neköm, nincs neköm,

Szép eladó lányom.

– Se törd, se tagadd,

Vásár napján láttam:

Piros ólmát árút,

Vöttem is belüle,

Öttem is belüle,

Most is van a zsebömbel!

Ki se mönnék kis ajtómon

Páros gyűrű nélkül,

Páros kis kés nélkül.

Tőtött malacz nélkül.

Adja kétök

Elű a kétök

Szép eladó lányát!

(Csököl)

Kiss Áron: Gyermekjátékgyűjtemény

Az én lányom nem eladó,

Csak házamban maradandó.

Térdig érő fátyol nélkül,

S piros csizma nélkül

Ki se bocsátható.

Csoport: Mit kerülöd, mit fordulod

Az én házam táját?

Kerülő: Azt kerülöm, azt fordulom

A te házad táját:

Volt neked egy olyan lányod,

Ki eladó volna.

— Nincsen lányom.

Pesten, piacon

Piros almát árú,

Vettem is belőle,

Most is van a zsebembe.

Az én lányom oly szép,

Oly kegyes:

Ki sem lép az ajtón

Aranygyümölcs nélkül,

Aranypapucs nélkül.

Szebbiket, jobbikat

Kecske magosabbikat.

Kerülő: Ez lesz az.

Bartók Béla

– Mit kerülöd-fordulod

Az én házam táját?

– Azt kerülöm-fordulom

A te házad táját:

Van neked, van neked

Szép eladó lányod.

– Nincs nekem, nincs nekem,

Szép eladó lányom.

– Se törd, se tagadd,

Vásárnapján láttam:

Piros almát árult,

Vettem is belőle,

Most is van a zsebembe.

Ki se mennék az ajtódon

Páros gyűrű nélkül,

El se mennék a házadból

Eladó lány nélkül.

– Mi tőrés, tagadás,

Csak ki kell vellanom:

Van ám nekem szép eladó lányom;

Sárarany a haja,

Szemöldöke barna,

Piros az orcája,

Karcsú a dereka,

Hej, piros a szája.

Neked, neked adom én,

Neked adom a lányom,

Neked adom én.

VI. füzet

1. Keserves. A fájdalmas egyedülletet kifejező tétel szövege két népdalból jött létre. A nyitó és záró sorpárt a Magyar Népköltés Gyöngyei - Székelyföldi gyűjtések, Benedek Elek által összeállított gyűjteményből, míg a központi szakaszok a Magyar Népköltési Gyűjtemények III. kötetének¹⁹ 41. számú szövegéből vette át.

MNGY III. kötet

*Nagy oka van keserveknek,
Nincs orvosság sérelmemnek;
Bokros bánatja szívemnek,
Mig vége lesz életemnek.*

*Azért senki ne csudálja,
Ha életemet vizsgálja:
Csak az tudja, ki próbálja,
Szivem mennyi bú találja.*

MNGY III.

*Eltelt tőlem minden vígság.
Csillagom nem ragyog immár.
Felsütött a hajnalcsillag;
Nekem soha meg nem virrad.*

*Jobb lett volna ne(m) születni,
Minthogy ennyi búval élni.
Búval élem világomat,
Bánattal töltöm napomat.*

*Teremtett az Isten búra,
Anyám szült nyomorúságra.
Jobb lett volna, kiskoromba,
Ha az Isten elvett volna.*

*Én istenem, mi az oka?
Talán meg vagyok átkozva
Vagy apántól, vagy anyántól,
Vagy az elhagyott rózsántól.
(Székelyföld)*

Bartók Béla

*Nagy oka van keserveknek,
Bokros bánata szívemnek, jaj ...*

*Jobb lett volna ne születni,
Mint hogy ennyi búval élni.
Búval élem éveimet,
Bánattal az életemet.*

*Eltelt tőlem minden vígság,
Csillagom nem ragyog immár.
Felsütött a hajnalcsillag,
Nékem soha meg nem virrad.*

*Nagy oka van keserveknek,
Bokros bánata szívemnek, jaj!*

2. Minimális a szövegváltoztatás a *Madárdal* című tételben is. Szövegforrása az Erdélyi János *Válogatott magyar népdalok* kéziratos énekkötete²⁰, ahol megtalálható e dal „Rigócskám, rigócskám, csacsogó szajkócskám...” kezdettel is.

Erdélyi János

*– Gyere be, gyere be, gyönyörű kis madár!
Csináltattam neked aranyból kalickát,
Aranyból kalickát, ezüsből ajtaját,
Ezüsből ajtaját, gyémántbul vállujját.*

*Nem szoktam, nem szoktam kalickában lakni,
Csak szoktam, csak szoktam zöld erdőben lakni,
Zöld erdőben lakni, zöld ágakra szállni,
Fenyőmagot enni, gyöngyharmatot inni.*

¹⁹ A Magyar Népköltés Gyöngyei, szerk. Benedek Elek, Athenaeum R. Társ. Budapest, 1895

²⁰ Erdélyi János: *Válogatott magyar népdalok* Heckenast Gusztáv, Pest, 1857, 459. sz.

Bartók Béla

– Gyere be, gyere be, gyönyörű kis madár! – Nem szoktam, nem szoktam kalickában lakni,
Csináltattam néked aranyos kalickát, Csak szoktam, csak szoktam zöld erdőben hálni,
Kalickát aranyból, ajtaját ezüstműből, Zöld erdőben hálni, zöld ágakra szállni,
Ajtaját ezüstműből, válóját gyémántból. Fenyőmagot enni, gyöngyharmatot inni.

3. *Csujogató*. A Bartók által használt szöveghez a legközelebbi variánst a Magyar Népköltési Gyűjtemények Erdélyi János által szerkesztett III. kötetben²¹ találhatjuk. Bartók az első két szakaszt használja, melyet megtold még egy sorral, (*Hej, élet gyöngyélet*), illetve még egy szakaszt tesz hozzá, szintén ismert csujtogatások adaptációját, (*Akinek most kedve nincs / Annak egy csepp esze sincs*, vagy *Üsd össze a bokád, kerekedj a táncra*), ezzel még jobban teret adva a féktelen mulatozásnak.

MNGY III. kötet

<i>Nosza legény, a táncba, Itt a leány, szedd ráncba! Ugrasd, forgasd, mint orsót, Köszönts reá a korszót! Ez az élet gyöngyélet!</i>	<i>A sarkantyúd zörögjön, Fényes patkód dörögjön, Kezed-lábad mozogjon, A lejtűre hajuljon! Ez az élet gyöngyélet!</i>	<i>Hipp, hopp, itt is, amott is, A mi házunk előtt is Menjünk táncba, vigadjunk, Egyet, kettőt ugorgyunk, Ez az élet gyöngyélet!</i>
---	--	--

Bartók Béla

<i>Hej, legény, a táncba, Itt a leány, szedd ráncba! Ugrasd, forgasd, mint orsót, Köszönts reá a korszót! Hej, élet, gyöngyélet, Ez az élet gyöngyélet!</i>	<i>Sarkantyúd zörögjön, Fényes patkód dörögjön, Kezed-lábad mozogjon, A lejtűre hajuljon! Hej, élet, gyöngyélet, Ez az élet gyöngyélet!</i>	<i>Kedve ma kinek nincs, Annak egy csepp esze sincs; Üsd össze a bokádat, Úgy ugrasd a babádat! Hej, élet, gyöngyélet, Ez az élet gyöngyélet!</i>
---	---	---

VII. füzet

I. Szabó Miklós Bartók Béla kórusművei c. kötetében úgy véli (22. old.), hogy a *Bánat* első szakaszát a Magyar Népköltési Gyűjtemények valamelyike inspirálhatta, míg a második szakasznak eredetét nem tudta felfedni. Én Kriza János *Vadrózsák*²² c. kötetében megtaláltam szinte szó szerint, a Marosszékiek – A Nyárad mentéről fejezetben a *Szívárvány havasán* kezdű népdal utolsó két szakaszaként.

²¹ MNGy szerk. Erdélyi János III. kötet, Kisfaludy társaság, Pest, 1848

²² Kriza János: *Vadrózsák*, Stein János, Kolozsvár 1863

Kriza János: Vadrózsák

Szivárvány havassán
Felnőtt rozsmarintszál,
Nem szereti helyit,
El akar bujdosni.

Ki ké' onnat venni,
Új földbe ké' tenni,
Rózsám ablak' alá
Kéne palántálni.

Vásárhelyi torony
Kürül van kerítve,
Három szál rozsmarint
Van belé ültetve.

Öntözzétek, lányok,
Hogy ne hervadjon el,
Szeretőtök szüve
Hogy ne hasadjon el.

Bartók Béla

Könnyebb a kősziklát
Lágy iszappá tenni,
Mint két egyes szívnek
Egymástól elválni.

Megéltünk vóna mű
Még a kősziklán is,
Elfeküdtünk vóna
Ketten egy párnán is.

Szerethetél vóna,
Ha szép nem vótam is,
Mer én szerettelek,
Ha szegény vótál is.

Könnyebb a kősziklát
Lágy iszappá tenni,
Mind két egyes szünek
Egymástól elválni.

Mikor két egyes szű
Egymástól megválnak,
Még az édes méz is
Keserűvé válik.

Mert ha két édes szív
Egymástól megválnak,
Még az édes méz is
Keserűvé válik.

2. Négy négysoros szakasz lett a *Ne láttalak volna!* eredeti, 10 soros szövegből. A csalódottságot, reménytelenséget kifejező szöveget Bartók a Magyar Népköltési Gyűjtemények Új évfolyamában a Mailand Oszkár Székelyföldi gyűjtések²³ VII. kötetében találta.

MNGY VII. kötet

Isten adta volna,
Ne láttalak volna;
Hirédet, nevédet
Ne halottam volna;
Számos esztendőket,
Tovább éltem volna,

Szép két piros arczám
É' nem sárgút volna.
Két fekete szemém
Ki nem sírtam volna.

(Sófalva)

²³ MNGY, Székelyföldi gyűjtés VII. kötet, Új évf. szerk. Vargha Gyula Kisfaludy Társ., Athenaeum Részv. Társ., 1905 Budapest

Bartók Béla

Isten adta volna,
Ne láttalak volna,
Híredet, nevedet
Ne hallottam volna,

Sárig arany hajam
Meg nem fakult volna,
Szép két piros orcám
El nem sárgult volna,

Híredet, nevedet
Ne hallottam volna,
Számos esztendőket
Tovább éltem volna!

Az én kökény szemem
Ki nem sírtam volna,
Az én gyöngye szívem,
Meg nem hasadt volna!

3. Az *Elment a madárka* eredeti, szintén 10 soros szakaszára *A Magyar Népköltés Gyöngyei*²⁴ c. kötetben talált rá. Ez a tétel a bizakodó remény megfogalmazódása.

Magyar Népköltés Gyöngyei

Elment a madárka,
Üres a galiczka,
Irja levelébe':
Visszajő tavaszra.
Ha tavaszra nem jő,
Búzaaratáskor;
Ha akkorra nem jő,
Szilvaaszaláskor;
Ha még akkor sem jő:
Tudom, sohasem jő.

Köszönöm, édesem,
Hogy eddig szerettéll,
Arról sem tehetek,
Ha már megvetettéll,
Nálamnál szebbeket,
Jobbakat kerestéll.
Adjon is az Isten
Szebbet, jobbat, mint én,
Kivel a te szíved
Sohase nyugodjék!
Sohase nyugodjék,
Örökké bánkodjék,
Mint a tenger habja
Örökké hánykodjék!

Bartók Béla

Elment a madárka,
Üres a kalicka,
Azt üzente vissza,
Visszajő tavaszra.

Visszajő tavaszra,
Rózsavirágzáskor;
Ha akkorra nem jő,
Búzaaratáskor.

Ha akkorra sem jő,
Szilvaaszaláskor,
Ha még akkor sem jő,
Tudom, többet nem jő.

VIII. füzet

I. Párnás táncdal Ennek a darabnak a szövegét teljes egészében megtaláljuk Kriza János *Vadrózsák*²⁵ c. gyűjteményében az Udvarhelyszéki gyűjtések között *A párnás táncdal* címmel. „Ezen dal közben az ifjak körbe állanak, amelynek közepén egy ifjú áll kezében párnát tartva és szemlélget-

²⁴ *A Magyar Népköltés Gyöngyei* szerk. Benedek Elek, Athenaeum R. Társ. Budapest, 1895

²⁵ Kriza János: *Vadrózsák*, Kriterion kiadó, Bukarest, 1975, 142-143. o.

ve körös-körül, míg a körből kiválasztván egy leányt, a párnát elébe teszi és arra térdepel; mire a leánynak is le kell térdepelni, választója csókját elfogadni, aztán a párnával a kör közepébe kiállani az ifjú helyébe, körülszemlélődni s a fennírt módon a körbeli ifjak közül egyet választani stb.”²⁶ Kriza ezzel a leírással a 17-19. században Európa-szerte kedvelt társastáncot írja le. Hozzánk feltehetően német közvetítéssel került, amiről az egyik legrégebbi leírója, Garay János tanúskodik (1834)²⁷. Az egész magyar területen elterjedt lakodalmi tánc típus nemzetiségeink körében is közkedvelt, példa rá a Moldvában közkedvelt perinita.

A táncdal felhasználásánál Bartók a könnyebb éneklést előtérbe helyezve itt is megváltoztatja a szöveget (*fejér gölice* helyett *fehér kis gerle*), de értelmi változás is észrevehető. Bartóknál a gyermekét a fehér gerlice, míg a pártát a bagoly asszonyka sira, míg az eredeti szövegben ez pont fordítva van.

Kriza János: Vadrózsák

*Pusztá malomba
Cserfa gērēnda,
Rajta sētikál
Bagoly asszonka.*

*Utánna sétál
Fejér gölice:
Mé síršz, mé síršz, te
Bagoly asszonka?*

*Hogyne sírnék, te
Fejér gölice!
Hon felejtöttem
Rēngő böcsömöt!*

*Benn felejtöttem
Sírő gyermeköm ;
Jaj, jaj, gyermeköm,
Sírő gyermeköm!*

*Mé síršz, mé síršz, te
Fejér gölice?
Hogyne sírnék, te
Bagoly asszonka!*

*Hon felejtöttem
Záros ládámot,
Benn felejtöttem
Gyöngyös pártámot;
Jaj gyöngyös pártám,
Szép gyöngyös pártám!*

Bartók Béla

*Pusztá malomba
Cserfa gerenda,
Rajta sētikál
Bagoly asszonyka.*

*Utánna sétál
Fehér gerlice:
– Mért síršz, mért síršz te
Bagoly asszonyka?*

*– Hogy is ne sírnék,
Fehér kis gerle:
Honn felejtettem
Záros ládámot,*

*Benn felejtettem
Gyöngyös pártámot;
Jaj, gyöngyös pártám,
Szép záros ládám!*

²⁶ u.o.

²⁷ Párnás tánc, <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/4-481.html>, 2015. május 12.

*Pusztá malomba
Cserfa gerenda,
Rajta sétikál
Fehér gerlice.*

*– Hogy is ne sírnék,
Bagoly asszonyka:
Honn felejtetem
Rengő bölcsőmet,*

*Utánna sétál
Bagoly asszonyka:
– Mért sírsz, mért sírsz te
Fehér gerlice?*

*Rengő bölcsőben
Síró gyermeket,
Jaj, rengő bölcsőm,
Síró gyermekem!*

2. „A haladványos és ellentétes gondolatrítmus összefonódásának szép példája.” Írja Erdélyi János²⁸ az I. kötet 142. számú népdalszövege elé. Ezt a szöveget komponálta meg Bartók *Kánon* cím alatt. Annyi változást eszközölt csak, hogy a *hej* helyett a *de* szótagot használta és az utolsó sorba beszúrta a *karcsú* jelzőt.

Erdélyi János

*Meghalok Csurgóért, de nem a váráért,
Hej, nem a váráért, csak egyik utcáért;
De nem az utcáért, csak egyik házáért;
Hej, ebben növekedett barna galambomért.*

Bartók Béla

*Meghalok Csurgóért,
De nem a váráért,
De nem a váráért,
Csak egyik uccáért;*

*De nem az uccáért,
Csak egyik házáért,
Benne növekedett
Barna karcsú galambomért.*

3. Szintén a Magyar Népköltési Gyűjtemények III. kötetében található Kriza János Székelyföldi gyűjtésének szövege, az *Isten veled!*²⁹. Négysoros stró-fákká alakította a búcsúzó szöveget egy-egy sor megismétlésével és kettő betoldásával, sőt még sorcserét is használt Bartók.

MNGY III. kötet

*Isten veled, rózsám, szived vigan éljen,
Szépséged, jószágod az égig felérjen.
Bánatnak jellege téged elkerüljön,
Semmi szomorúság szivedhez ne férjen.*

*Citrus és tulipánt kertedben teremjen,
Gyenge fülemile ablakodon zengjen;
Nyárban aratáskor a mennyi buzaszem:
Annyi jót kívánok te néked, kedvesem.*

²⁸ szerk. Erdélyi János MNGY: Népdalok és mondókák, I. kötet, Kisfaludy Társaság, Budapest, 1846

²⁹ MNGY, Új Folyam, szerk és kiad Arany László és Gyulai Pál, a Kisfaludy-társaság megbízásából, III. kötet. Az Athenaeum R. Társ. Tulajdona, BUDAPEST. 1882. Székelyföldi gyűjtés. Gyűjtötték Kriza János, Orbán Balázs, Benedek Elek és Sebesi Jób.

Bartók Béla

*Isten veled, rózsám, szíved vígan éljen,
Semmi szomorúság szívedhez ne férjen,
Semmi szomorúság szívedhez ne férjen,
Bánatnak árnyéka téged elkerüljön!*

*Télen hóviharban amennyi hópehely,
Tavasszal a fákon mennyi virágkehely,
Nyárban aratáskor amennyi búzaszem:
Annyi jót kívánok tenéked kedvesem!*

*Székfű és tulipánt kertedben teremjen,
Gyenge fülemüle ablakodon zengjen,
Gyenge fülemüle ablakodon zengjen,
Szépséged, jóságod az égig felérjen!*

*Isten veled, rózsám, szíved vígan éljen,
Bánatnak árnyéka téged elkerüljön –
Ennyi jót tenéked!*

Összefoglalás

Bartók egynemű karainak szövegeihez 14 korabeli gyűjteményből és 1 Kodály által gyűjtött népdalból inspirálódott:

6 szöveg: Erdélyi János szerk. MNGy: *Népdalok és mondókák*, I. kötet: Tavasz, Ne hagyj itt!, Leánynéző, Ne menj el!, Bolyongás, Kánon

4 szöveg: Kiss Áron: *Magyar gyermekjáték-gyűjtemény*: Játék; Héjja, héjja, karahéjja; Cipósütés, Leánykérő

3 szöveg: Erdélyi János szerk. MNGy: *Népdalok és mondókák*, III. kötet: Huszármóta, Keserves, Csujogató

2 szöveg: Erdélyi János: *Válogatott magyar népdalok*: Senkim a világon, Madárdal

2 szöveg: Kriza János: *Vadrózsák*: Bánat, Párnás táncdal

2 szöveg: Benedek Elek szerk.: *A Magyar Népköltés Gyöngyei*: Keserves, Elment a madárka

2 szöveg: Török Károly szerk. MNGY: *Csongrád megyei gyűjtés*, II. kötet: Legénycsúfoló, Mihálynap-i köszöntő

1 szöveg: Kálmány Lajos: *Szeged népe I*: Van egy gyűrűm, karika

1 szöveg: Kálmány Lajos: *Szeged népe III*: Leánycsúfoló

1 szöveg: Kodály Zoltán gyűjtése: Resteknek nótája

1 szöveg: Arany László és Gyulai Pál szerk. MNGY: *Elegyes gyűjtések Magyarországon és Erdély különböző részeiről*: Jóság-igéző

1 szöveg: Arany László és Gyulai Pál szerk. MNGY: *Székelyföldi gyűjtések* III. kötet: Isten veled!

1 szöveg: Vikár Béla szerk. MNGY: *Somogy megye népköltése*, VI. kötet: Leánykérő

1 szöveg: Vargha Gyula szerk. MNGY: *Székelyföldi gyűjtések*, VII. kötet: Ne láttalak volna!

1 szöveg: Dr. Sebestyén Gyula szerk. MNGY: *Dunántúli gyűjtés*, VIII. kötet: Levél az otthoniakhoz

Bartók a tételcímeket is gondosan választotta meg. Csak három tételben találhatjuk meg a kezdősort, pedig köztudott, hogy a népdaloknak nincs címük, hanem a kezdősoruk után különböztetjük meg őket. Ezzel szemben Bartók csak a *Ne menj el!*, a *Van egy gyűrűm karika* és az *Elment a madárka* esetében tartotta meg címként az első sort, míg a *Héjja, héjja, karahéjja* esetében lerövidítette a sort. Két tételnél még ragaszkodott a szöveg-cím összefüggéshez. A *Senkim a világon* és a *Ne láttalak volna* tételeknél mindkét esetben a népdal második sora lett a mű címe. A többi 19 tételnél a cím a „szöveg tartalmának tömör foglalatá”³⁰.

„A zene nem magányosok kedvtelése, hanem lelki erőforrás, amelyet minden művelt nemzet igyekszik közkinccsé tenni. ... Muzsika, zene nélkül a lélek sorvad, összezsugorodik, s az ember egész lényé sajátos bélyeget kap. Ez a betegség felnőtt korban gyógyíthatatlan”, írja Kodály Zoltán 1934-ben. Az 1935-ben keletkezett Bartók Béla *Gyermek és nőikarokat* fel lehet írni receptre mindenkinek, ki e betegségben szenved.

³⁰ Szabó Miklós ism. m. 23. o.